

Theoretische vernieuwing in de criminologie

citation and similar papers at core.ac.uk

brough

pro

Edward Kleemans, Frank Weerman en Els Enhus

Theoretische vernieuwing gaat in de kern om nieuwe vragen en nieuwe antwoorden. Zonder de juiste vragen te stellen over een bepaald fenomeen zullen antwoorden op dezelfde gebaande paden blijven en zal onderzoek weinig 'nieuws' voortbrengen, hoe geavanceerd de methoden en hoe uitgebreid de datasets ook mogen zijn. Maar ook theorieën die zich niet laten confronteren met de werkelijkheid en die niet telkens weer worden geprikkeld en verrijkt door nieuwe empirische studies, zijn gedoemd tot een vruchteloos en in zichzelf gekeerd bestaan.

Voor belangrijke theoretische ontwikkelingen in de criminologie moeten we onze blik doorgaans richten op het buitenland. Vooral auteurs uit de Verenigde Staten zijn de grootste – maar zeker niet de enige – leveranciers van theorieën in de criminologie. Veel van deze theorievorming komt naar buiten in de vorm van boeken waarin een bepaalde thematiek wordt behandeld, soms in combinatie met empirisch onderzoek. Voorbeelden hiervan zijn moderne klassiekers zoals *A General Theory of Crime* (Gottfredson & Hirschi, 1990), waarin deze auteurs hun self control-theorie ontvouwen, of de twee opeenvolgende boeken *Crime in the Making* en *Shared Beginnings, Divergent Lives*, die een nieuwe stimulans hebben gegeven aan het denken over criminele carrières (Sampson & Laub, 1993; Laub & Sampson, 2003). Toch is er niet enkel Amerikaanse hegemonie op dit gebied. Zo heeft de Australiër Braithwaite (1989) met zijn *Crime, Shame and Reintegration* een belangrijke stimulans gegeven aan een geheel nieuwe wetenschappelijke stroming, waarin herstelrecht (restorative justice) en alternatieve vormen van geschilbeslechting centraal staan. Ook heeft de Brit Garland (2001) met *The Culture of Control* recent een invloedrijke beschouwing gegeven over de maatschappelijke en politieke reacties op onveiligheidsproblemen.

Ook vooraanstaande tijdschriften zoals *Criminology* en *European Journal of Criminology* besteden veel aandacht aan theorie. Zo komen in veel onderzoekersartikelen aanpassingen of uitbreidingen van bestaande theorieën aan de orde. Maar hierin komen we soms ook puur theoretische artikelen tegen (recente voorbeelden: Colvin e.a., 2002; Ellis, 2005; Killias, 2006; Wikström & Treiber, 2007). Verder biedt de reeks *Advances in Criminological Theory* veel informatie over de nieuwste ontwikkelingen op theoretisch gebied. Ieder jaar verschijnt daarin een bundel met bijdragen van bekende auteurs. Soms is het onderwerp de stand van zaken met betrekking tot een bepaalde theoretische stroming (bijvoorbeeld Cullen & Wrigth, 2006; Britt & Gottfredson, 2003), voor andere afleveringen worden auteurs uitgenodigd om over een bepaald thema hun eigen theorieën op te stellen of verder te ontwikkelen (bijvoorbeeld Farrington, 2005; Waring & Weisburd, 2002).

Er bestaat ook een tijdschrift dat geheel aan criminologische theorievorming is gewijd, *Theoretical Criminology*. De artikelen daarin zijn zeer divers van aard,

Edward Kleemans, Frank Weerman en Els Enhus

sommige gaan dieper in op bepaalde aspecten van belangrijke theorieën in de criminologie (bijvoorbeeld Tittle, 2004; Marcus, 2004), andere bieden een beschouwing over bepaalde misdrijven, zoals dierenmishandeling (Agnew, 1998) of graffiti (Halsey & Young, 2006). Daarnaast zijn er verhandelingen over allerhande maatschappelijke en culturele ontwikkelingen met betrekking tot criminaliteit en strafrecht (bijvoorbeeld Wacquant, 2000) en over theoretici en theorieën (bijvoorbeeld Cullen & Messner, 2007).

Theorievorming in de Nederlandstalige criminologie

In de Nederlandstalige criminologie lijkt er vergeleken met deze internationale ontwikkelingen niet zo veel aandacht te zijn voor pure theorieontwikkeling. Hoewel er steeds meer wordt gepubliceerd, zijn dit toch vooral verslagen van empirisch onderzoek. Uiteraard wordt daarbij vaak wel aansluiting gezocht bij een criminologische theorie of benadering om hypothesen op te stellen of om de gevonden resultaten te interpreteren. Maar soms wordt de theorie er meer met de haren bijgesleept, is deze weinig richtinggevend voor het onderzoek of levert de toepassing weinig nieuwe inzichten op. Publicaties waarin theorievorming zelf centraal staat, zijn nog veel schaarser. Het meeste is nog te vinden in proefschriften, waarin ruim aandacht kan worden besteed aan een specifieke theorie, zoals Sherman's defiance theorie over de reacties van (weerspannige) jongeren op autoriteiten (Van der Laan, 2004) of aan theorieontwikkeling op een bepaald terrein, zoals geweld (Schinkel, 2005). Soms verschijnen er monografieën over theorievorming rondom een bepaald thema, zoals het 'samenleggen' van delicten (Weerman, 2001) of reflecteert een auteur op bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen. Zo behandelt Boutellier (2002) in *De Veiligheidsutopie* de spanning tussen de ongebondenheid waarin burgers willen leven, en hun hoge verwachtingen en wensen ten aanzien van de bescherming door de overheid op allerlei fronten. In België valt vooral de populariteit van 'postmoderne' theorieën en 'cultuurcriminologie' op. Met Foucault als inspiratiebron wordt de werkelijkheid benaderd als een constructie, 'de waarheid' verworpen en wordt deze waarheidseis gezien als symbolische machtsuitoefening. Het zoeken naar de rol en de werking van discours en betekenisverlening, de deconstructie van de taal en achterliggende machtsprocessen komen dan centraal te staan. Voorbeelden van recente proefschriften op dit gebied zijn onder meer Christiaens (1998), Enhus (1999), Dumortier (2006) en De Kimpe (2006). Daarnaast dient het dubbelproefschrift van Deklerck en Depuyt (2005) te worden vermeld, dat een aanzet wil geven tot een ethische, contextuele en ecologische criminologie. Een opmerkelijk verschil tussen België en Nederland is dat de 'postmoderne' stroming voor een groot deel langs de Nederlandse criminologie heen gegaan lijkt te zijn.

Van belang bij theoretische publicaties is dat de auteur voldoende tijd krijgt – of neemt – om de bestaande theorievorming te bestuderen en deze op een grondige wijze verder te ontwikkelen. In het drukke leven van veel onderzoekers is die ruimte veelal niet aanwezig. In eerdere periodes van het *Tijdschrift voor Criminologie* verschenen met enige regelmaat artikelen waarin werd gediscussieerd over criminologische theorieën of waarin aanvullingen of eigen benaderingen werden

uitgewerkt. In de jaren tachtig deden bijvoorbeeld Rutenfrans (1983), Jongman en Timmerman (1985) en Van der Hoeven (1987) dat. Recente artikelen, waarin criminologische theorievorming centraal staat, zijn relatief schaars geworden, met als uitzonderingen bijvoorbeeld Völker en Driessen (2003) en Dijkstra en Miedema (2006). Binnen themanummers wordt soms ook dieper ingegaan op recente theoretische ontwikkelingen op het daarin behandelde deelgebied, zoals over criminele groepen en samenwerkingsverbanden, ontwikkelings- en levensloopcriminologie, en biosociale perspectieven (De Haan e.a., 2002; Donker e.a., 2004; Blokland e.a., 2005). Maar daarbuiten wordt in de meeste artikelen vooral verslag gedaan van empirisch onderzoek.

Alweer bijna tien jaar geleden verscheen er een themanummer dat geheel was gewijd aan criminologische theorievorming, met de nadruk op theoretische integratie (De Haan, 1998). Dit nummer leverde interessante beschouwingen en vernieuwende ideeën op, die zonder het initiatief van een themanummer waarschijnlijk niet op papier waren verschenen. Daarom vond de redactie het een goed idee om anno 2007 weer een theoretisch themanummer samen te stellen, met als doel de internationale theorievorming binnen de criminologie expliciet onder de aandacht te brengen en eigen theorievorming door Nederlandstalige criminologen te stimuleren. Deze keer maakten wij gebruik van een breed verspreide 'call for papers' om zoveel mogelijk potentiële auteurs te bereiken. Dit themanummer is daarvan het resultaat.

Variatie in criminologische theorievorming

Criminologische theorievorming is er in verschillende soorten en smaken. De meeste mensen zullen in de eerste plaats denken aan de etiologie van criminaliteit, theorieën over het ontstaan van crimineel gedrag. Hieronder vallen veel bekende theorieën die worden behandeld in leerboeken en theoretische overzichten (zoals Vold & Bernard, 1986; Lanier & Henry, 2004; Lissenberg e.a., 2001; Lilly e.a., 2002). Deze theorieën proberen veelal een verklaring te bieden van crimineel gedrag op individueel niveau (o.a. Sutherland, 1947; Hirschi, 1969; Akers, 1973; Gottfredson & Hirschi, 1990), maar ook op meer geaggregeerd niveau, zoals crimineel gedrag in buurten of delen van de samenleving (bijvoorbeeld Shaw & McKay, 1942; Merton, 1938). Daarnaast is er ook theorievorming over vragen die meer te maken hebben met het hoe van criminaliteit en de keuzes die worden gemaakt bij de uitvoering van delicten. Voorbeelden daarvan zijn de toepassing van de rationele keuzebenadering in de criminologie (zie bijvoorbeeld Cornish & Clarke, 1986) en de routineactiviteitentheorie (Cohen & Felson, 1979). Een ander belangrijk deel van de theorievorming heeft betrekking op de maatschappelijke reacties op criminaliteit en hoe deze vervolgens weer van invloed kunnen zijn op daders en slachtoffers (o.a. Garland, 2001; Braithwaite, 1989).

Criminologen verschillen niet alleen in de theoretische vragen die ze interessant vinden, maar hebben ook verschillende opvattingen over wat een theorie nu eigenlijk is. Volgens sommigen gaat het bij een theorie vooral om het formuleren van toetsbare hypothesen. Hoe deze hypothesen dan onderling samenhangen en welk achterliggend idee ze hebben, is dan niet zo van belang. Bij deze opvatting van een theorie is de grens met het begrip 'model' heel vaag.

Edward Kleemans, Frank Weerman en Els Enhus

Volgens anderen moet er meer samenhang en diepgang zijn om van een theorie te kunnen spreken. Nijboer (1997) omschrijft – in navolging van Tittle (1985; 1995) – een theorie als een systeem van samenhangende ideeën, dat voor meer dan één verschijnsel de vragen waarom en hoe op een abstracte manier beantwoordt. Theorieën zouden een ‘unifying scheme’, een organiserend principe of idee moeten hebben. Verklaringen (een ‘verhaal’ dat een specifiek verschijnsel begrijpelijk maakt) en hypothesen (toetsbare voorspellingen) kunnen dan worden afgeleid uit de overkoepelende theorie. Een heel andere opvatting is dat een theorie helemaal niet zo systematisch en toetsbaar hoeft te zijn. Criminologen die deze benadering kiezen, zijn vaak van mening dat de werkelijkheid helemaal niet te vatten is met algemeen geldige uitspraken en modellen. Voor hen gaat het bij theorievorming vooral om een verhaal om de werkelijkheid beter te kunnen begrijpen. Deze opvatting werd in het verleden gepropageerd door bijvoorbeeld Franke (1980). Hij zag theorieën en begrippen als hulpmiddelen die de onderzoeker gevoelig maken voor bepaalde samenhangen en verschijnselen, ‘sensitizing concepts’ (Blumer, 1969). Een variant van deze benadering lijkt vooral door ‘kritische criminologen’ te worden gevolgd. Bij hen is criminologische theorievorming vooral een middel om een andere visie op wetsovertreding te kunnen geven dan de dominante (zie o.a. Van Swaaningen, 1997).

Al met al is er dus een grote variatie aan theorievorming in de criminologie door verschil in vraagstelling en theorieopvatting. Voor een deel hangen deze verschillen ook samen met het wel of niet uitvoeren van concreet empirisch onderzoek en met de vraag of dit onderzoek meer kwantitatief of meer kwalitatief van aard is. Bij empirisch onderzoek heeft een theorie de functie om richting te geven aan het onderzoek. Omdat niet alles kan worden onderzocht en niet alle relaties tussen bepaalde variabelen kunnen worden geanalyseerd, fungeert de theorie als een soort richtingaanwijzer die bepaalde ingangen voor onderzoek opent en afsluit. Ook vormt de theorie na afronding van het onderzoek een hulpmiddel om het algemene en het specifieke van elkaar te onderscheiden. Misschien dat sommige empiristisch ingestelde onderzoekers ‘modeling the data’ op zichzelf voldoende vinden, voor menigeen zal de slotvraag toch zijn wat het onderzoek in meer algemene zin aan kennis heeft opgeleverd. Tussen theorie en empirie bestaat dus een voortdurende wisselwerking.

Theoretische vernieuwing

Bij theoretische vernieuwing gaat het niet alleen om het geven van nieuwe en betere antwoorden, maar vooral ook om het stellen van nieuwe vragen. Aan het geven van de ‘juiste’ antwoorden, theoretisch en empirisch, gaat immers vaak het stellen van de juiste vragen vooraf. Het grote belang van vraagstellingen in de wetenschap is vooral benadrukt door de beroemde wetenschapsfilosoof Sir Karl Popper (1959; 1972). Popper geeft aan dat wetenschap begint met het stellen van een probleem, een kennistekort, waarvoor een theorie een voorlopige oplossing vormt. Deze theorie wordt vervolgens geconfronteerd met onderzoeksbevindingen, hetgeen weer kan leiden tot het stellen van nieuwe problemen. Deze visie op wetenschap en op de ontwikkeling van wetenschap is van belang, omdat hierdoor de almacht van ‘empirische bevindingen’ wordt gerelativeerd.

Bepaalde sociale wetenschappers idealiseren nogal eens de natuurwetenschappen vanwege de 'harde' wetenschappelijke methode, waarbij cruciale experimenten als scheidsrechter kunnen fungeren tussen rivaliserende theorieën. Maar ook de geschiedenis van de natuurwetenschappen leert dat bepaalde wetenschappelijke paradigma's goed hebben kunnen leven met tegenstrijdige verschijnselen (anomalieën) en dat zij hun kracht soms zelfs ontlenen aan het doelbewust negeren van bepaalde anomalieën. De wetenschapsfilosoof Kuhn (1962) geeft in zijn boek *The Structure of Scientific Revolutions* treffend aan dat verschillende paradigma's of scholen naast elkaar kunnen bestaan en dat 'revoluties' zich in geleidelijkheid voltrekken: tegenstanders worden niet overtuigd, maar sterven uiteindelijk uit, en nieuwe generaties wetenschappers sluiten zich meer en meer aan bij andere paradigma's, met andere vragen en andere antwoorden.

Ook in de criminologie zien we dat vraagstellingen elkaar opvolgen, dat bepaalde vraagstellingen in bepaalde tijdsperiodes overheersen, en dat nieuwe vraagstellingen een reactie zijn op onopgeloste kennisproblemen en onbevredigende antwoorden uit het verleden. Een voorbeeld hiervan is de vraag naar de rol van biologische factoren en verschillen tussen mensen bij het verklaren van crimineel gedrag. Dit was een geaccepteerde vraagstelling in vroegere perioden van de criminologie, bijvoorbeeld bij de opkomst ervan aan het eind van de negentiende eeuw. Maar de Italiaanse legerarts Lombroso (1876) maakte met het zoeken naar verschillen tussen 'de misdadige mens' en gewone stervelingen een valse start door te veronderstellen dat de verklaring voor crimineel gedrag gevonden kan worden in bepaalde aangeboren specifieke biologische (en in mindere mate ook psychologische) kenmerken. Geheel in de lijn van het toen in zwang zijnde Darwinisme beschouwde hij de misdadige mens als iemand die was achtergebleven in de ontwikkeling van de menselijke soort. Deze opvattingen vonden in het begin veel weerklank, maar later werd forse kritiek zijn deel.

In latere perioden van de criminologie werd de aandacht voor individuele verschillen meer en meer overvleugeld door benaderingen die verklaringen voor crimineel gedrag vooral zochten in de omgeving van de dader, zoals de Franse milieuschool en de Chicago-school. Zij verlegden de aandacht naar de sociale en maatschappelijke processen die menselijk gedrag beïnvloeden. Hoewel bepaalde individuele eigenschappen, zoals (lage) intelligentie, nog wel een sluimerend bestaan bleven leiden in criminologisch onderzoek, zien we dat individuele verklaringen daar pas recent weer een dominante rol in zijn gaan spelen, onder meer met de opkomst van de ontwikkelings- en levensloopcriminologie en biosociale benaderingen (zie Donker e.a. 2004; Blokland e.a., 2005). Hierbij wordt weer openlijk gediscussieerd over aangeboren kenmerken en eigenschappen, die zich vroeg in het leven van mensen ontwikkelen en daarna vrij stabiel blijven. Wel is er veel meer aandacht dan vroeger voor de wisselwerking tussen individuele eigenschappen en de omgeving, waarbinnen deze eigenschappen zich ontwikkelen. Daarom doen karikaturen, die gemakkelijk worden gemaakt over dit soort onderzoek, beslist geen recht aan de theoretische ontwikkeling die dit onderzoek heeft doorgemaakt.

Toch blijft er – ook binnen de nieuwe benaderingen – een fundamenteel strijdpunt dat telkens weer terugkeert: de veranderbaarheid van de mens. Zo gaat Moffitt (1993; 2006) in haar bekende 'dual taxonomy'-model uit van bepaalde individuele

kenmerken, die het verdere leven van 'life course persistent offenders' verregaand beïnvloeden. Daarentegen leggen Laub en Sampson (2003) sterk de nadruk op levensloopgebeurtenissen, zoals het vinden van een vaste baan, een vaste partner en het krijgen van kinderen, die wendingen in de levensloop van mensen tot gevolg kunnen hebben. Ook gebruiken zij het begrip 'agency' voor de keuzevrijheid van mensen om hun levenslot voor een deel in eigen hand te nemen, ten goede of ten kwade. Interessant is dat deze theoretische meningsverschillen lijken samen te hangen met het beschikbare empirische materiaal: Moffitt en anderen onderzochten vooral jonge kinderen en adolescenten, terwijl Laub en Sampson de levensloop van problematische jongeren tot op hoge leeftijd hebben gevolgd, waardoor zij zichzelf ook andere theoretische vragen zijn gaan stellen.

Nieuwe vragen, nieuwe antwoorden

De bekende criminoloog Hirschi is een goed voorbeeld van iemand die nieuwe antwoorden heeft ontwikkeld door het stellen van nieuwe vragen. De eerste knuppel die hij in het criminologische hoenderhok wierp, was de 'social control'- of bindingstheorie (Hirschi, 1969). Eind jaren zestig vierden zogenaamde dispositietheorieën hoogtij, waarbij – kort gezegd – werd gezocht naar 'drijvende' krachten achter crimineel gedrag, die vervolgens werden gevonden in maatschappelijke achterstanden, slechte vrienden, labeling, enzovoort. De regel was dat mensen zich normconform zouden gedragen; voor de uitzondering, crimineel gedrag, moest een oorzaak worden gezocht. Maar Hirschi (1969) draaide, in navolging van eerdere controletheorieën, deze dominante gedachtegang radicaal om: volgens hem zou iedereen wel criminaliteit willen plegen, maar worden mensen daarvan in verschillende mate weerhouden door hun binding met de 'conventionele orde'. Volgens deze verklaring wordt crimineel gedrag dus niet aangeleerd door slechte vrienden of veroorzaakt door maatschappelijke achterstanden, maar bepalen bindingen wat er voor een individu op het spel staat bij niet-conformerend gedrag, en daarmee het belang bij conformerend gedrag.

De tweede steen in de criminologische vijver werd door Gottfredson en Hirschi (1990) geworpen in een tijd dat sociale verklaringen overheersten in de criminologie, maar verklaringen op basis van individuele (aangeboren of aangeleerde) kenmerken al sluipenderwijs in aantocht waren (vergelijk o.a. Wilson & Hernstein, 1985). Met hun *General Theory of Crime* voerden zij heel veel verschillende vormen van normafwijkend gedrag, van crimineel gedrag tot roken en vreemdgaan, terug op één overkoepelend conglomeraat van eigenschappen, (low) self-control. Zelfcontrole gaat onder meer om de mate waarin mensen kortetermijnbaten kunnen opgeven ten gunste van baten (of vermeden kosten) op de lange termijn. Zelfcontrole wordt bepaald door aangeboren eigenschappen en de wijze waarop individuen daarmee leren omgaan door hun opvoeding in de vroege kindertijd. Supervisie en het corrigeren van ongewenst gedrag nemen daarbij een dominante plaats in. Na de vroege kindertijd ligt de mate van zelfcontrole volgens Gottfredson en Hirschi (1990) min of meer vast. Een individu met een lage zelfcontrole zal zijn leven lang, meer dan anderen, te maken krijgen met onderwijsachterstand, verbroken relaties, werkloosheid, crimineel gedrag, verslaving, verkeersongelukken en andere vormen van riskant en ongezond gedrag.

Vernieuwend bij Hirschi is dat hij bekende correlaties in een nieuw perspectief plaatst, op een zeer provocerende manier. Een voorbeeld hiervan is de verklaring, vanuit zelfcontrole, van de samenhang op individueel niveau tussen bijvoorbeeld onderwijsachterstand, werkloosheid en crimineel gedrag; of tussen crimineel gedrag, verslaving en verkeersongelukken. In andere theorieën worden deze 'bekende' correlaties heel anders verklaard (of helemaal niet).

Een ander voorbeeld is de bekende correlatie tussen crimineel gedrag en het criminele gedrag van vrienden. Al in 1969 voert Hirschi zeer prominent een alternatieve verklaring voor dit verschijnsel op door te wijzen op 'soort zoekt soort' (Glueck & Glueck, 1950). Deze alternatieve verklaring spinnen Gottfredson en Hirschi later nog eens verder uit door te stellen dat jongeren met weinig zelfcontrole terecht komen in omgevingen waar ook andere jongeren zijn met lage zelfcontrole. Het verband tussen crimineel gedrag en het criminele gedrag van vrienden is daarom volgens hen een schijnverband (Gottfredson & Hirschi, 1990, 157-158). Wie de genuanceerde uitkomsten van het empirisch onderzoek op dit gebied kent, weet dat dit slechts een deel van de verklaring is (zie **Bruinsma & Weerman***). Maar de alternatieve verklaring wordt met zo'n overtuigingskracht en overdrijving gebracht, dat het moeilijk wordt om deze nog langer te negeren. Een deel van de theoretische aantrekkingskracht van Hirschi ligt dus in het negeren van bepaalde, genuanceerde feiten. Maar de wezenlijke theoretische vernieuwing zit in het feit dat hij tot twee keer toe problemen anders stelt: hij stelt – met veel retorische kracht – nieuwe vragen en geeft antwoorden ten aanzien van bepaalde verschijnselen, die men daarna moeilijk kan blijven negeren.

Routes naar theoretische vernieuwing

Theoretische vernieuwing draait dus in de kern om nieuwe vragen en nieuwe antwoorden. In de artikelen in dit themanummer kunnen we vier verschillende routes naar theoretische vernieuwing onderscheiden.

De zoektocht naar een allesomvattende theorie

De eerste route is 'de zoektocht naar de heilige graal' van een allesomvattende theorie van crimineel gedrag. De eerder genoemde 'general theory of crime' van Gottfredson en Hirschi (1990) valt duidelijk binnen deze categorie, evenals de meer recente 'control balance-theorie' van Tittle (1995), die door Nijboer wordt behandeld. Tittle probeert theoretische ontwikkelingen binnen de criminologie te integreren in een nieuwe theorie, waarvan de kern wordt gevormd door begrippen zoals 'control ratio' en 'control balancing'. Het vernieuwende van deze theorie is niet alleen de integratie, maar ook het feit dat deze – kort gezegd – een verklaring poogt te geven van zowel het deviante gedrag van machtigen als van machtelozen, een oud 'schisma' in de criminologie. In feite gaat het hier om het serieus nemen van belangrijke kritiek, die al lange tijd vanuit o.a. de kritische criminologie en de feministische criminologie is geleverd op het 'mainstream' onderzoek. Bij Tittle

* Vetgedrukte **auteursnamen** in deze inleiding verwijzen naar andere artikelen in dit themanummer

gaat het naast straatcriminaliteit ook om witteboordencriminaliteit, hij behandelt zowel het deviante gedrag van bazen als van werknemers, van machtige mannen en van hulpeloze (of machtige) vrouwen. Het is in die zin zeker een allesomvattende theorie. Ook vernieuwend is dat verschillende soorten reacties op 'control imbalance' worden behandeld: van het misbruik maken van je (machts)positie ('exploitation') tot doelbewust te laat komen of de kantjes ervan aflopen ('defiance').

Een gevaar van de theorie van Tittle – en meer in het algemeen van integratietheorieën – is dat wordt geprobeerd om bijna alles te verklaren met één theorie. Het is dan de vraag of het allemaal nog wel helder en consistent kan worden gemaakt, en of de theorie uiteindelijk ook weer te vertalen is naar concreet, empirisch onderzoek. Het artikel van Nijboer geeft inzicht in een aantal van deze problemen, waarmee ook Tittle te kampen heeft. Inderdaad blijkt dat de theorie van Tittle, hoe belangrijk ook, nog maar weinig is gebruikt in empirisch onderzoek. Dat heeft mede te maken met de problemen om de verschillende begrippen goed te operationaliseren. Het weinige verrichte onderzoek betreft overigens voornamelijk scenariostudies onder studenten. Het gaat daarbij om hypothetische situaties en vrijblijvende gedachte-experimenten, en niet om feitelijk, eigen gedrag. De theorie ambiert echter verklaringen te bieden voor feitelijk normovertredend gedrag, niet alleen onder studenten, maar ook bijvoorbeeld bij multinationals en andere organisaties. Hopelijk vindt in de toekomst nog een keer een 'echte' empirische toetsing van Tittle's theorie plaats.

Het signaleren van kennisproblemen

Een tweede route naar theoretische vernieuwing verloopt via het signaleren van kennisproblemen, waarvoor bestaande theorieën geen bevredigende oplossingen bieden. Het gaat hierbij zowel om het aan de kaak stellen van bepaalde 'onverklaarde' verschijnselen als om het bieden van een 'voorlopige', alternatieve oplossing voor een kennisprobleem. Een goed voorbeeld hiervan is het artikel van De Haan, waarin hij de moord op Theo van Gogh en de maatschappelijke reacties daarop centraal stelt. Traditioneel zouden verschillende theoretici in zo'n geval grijpen naar 'moral panic'-verklaringen. Maar De Haan toont de tekortkomingen van deze benaderingen aan voor de verklaring van de reacties op dit concrete voorval. Daarna past hij, als alternatief, de 'cultural trauma'-benadering toe. Terwijl de moral panic-benaderingen in essentie maatschappelijke reacties (van burgers, media of politici) diskwalificeren als 'overdreven' of 'niet empirisch gefundeerd', neemt de cultural trauma-benadering volgens De Haan de maatschappelijke reacties op als traumatisch ervaren gebeurtenissen veel meer serieus en biedt deze ook meer houvast voor empirisch onderzoek. Wie een cultureel trauma als een morele paniek zou beschouwen, mist de essentie van wat er is gebeurd.

Andere wetenschapsgebieden met vergelijkbare vraagstellingen

Een derde weg naar theoretische vernieuwing is de aanvliegroute vanuit andere wetenschapsgebieden. Deze blijken zich vaak bezig te houden met zeer vergelijkbare probleemstellingen en kunnen dus een inspiratiebron vormen voor het 'overplanten' van bepaalde theorieën, vraagstellingen en onderzoeksmethoden. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek dat pedagogen, psychologen en biologen

al sinds lange tijd doen naar de ontwikkeling van kinderen, inclusief onaangepast en afwijkend gedrag. Met de opkomst van de ontwikkelings- en levensloop-criminologie hebben deze twee voorheen gescheiden wetenschapsstromen voor een deel eenzelfde bedding gekregen (zie o.a. Donker e.a., 2004). Andere voorbeelden zijn de toepassing op criminologische vraagstellingen van rationele keuzebenaderingen, die voorheen vooral in de economische wetenschap en in de psychologie werden toegepast (zie o.a. Cornish & Clarke, 1986; Elffers, 2005; Kleemans, 2001).

In dit themanummer vormt het artikel van Bernasco een verrassend voorbeeld, hoe theorie en onderzoek uit een heel ander onderzoeksgebied, de gedragsecologie, inspiratie kunnen bieden voor criminologisch onderzoek naar vermogenscriminaliteit. Tegenover een overschot aan theorieën *waarom* mensen misdrijven plegen, staat in de criminologie een schrijnend tekort aan theorieën over de *wijze waarop* concrete misdrijven worden uitgevoerd. Daarentegen omvat de gedragsecologie een overvloed aan theorieën en empirische studies over hoe dieren voedselvindplaatsen zoeken, hoe zij foerageren en hoe zij omgaan met tijdsrestricties of natuurlijke vijanden. Bernasco gaat op zoek naar overeenkomsten en verschillen in probleemstellingen, en komt op deze manier tot enkele nieuwe, prikkelende vraagstellingen en hypothesen.

Een ander voorbeeld is het artikel van Lembrechts, waarin zij een relatie legt tussen criminologisch onderzoek naar onveiligheidsgevoelens en theoretische en empirische ontwikkelingen in communicatiewetenschappen en mediastudies.

Bij deze aanvieligroute dient overigens te worden bedacht dat er zelden sprake is van een zachte landing. Dergelijke exercities zijn meestal omstreden: botsingen tussen disciplines, gevestigde belangen, verwijten over 'invasies', landjepik', 'oud nieuws' of 'onzuivere toepassingen'; de struikelblokken zijn legio. Doorgaans valt pas achteraf, na vele jaren, te constateren in hoeverre deze botsingen en invasies hebben geleid tot nieuwe vragen, nieuwe theorieën, nieuwe methoden of vernieuwend onderzoek.

De wisselwerking tussen theorie en empirie

De vierde en laatste route lijkt de minst ambitieuze, maar is tegelijk de meest praktische: de opeenvolging van vraagstellingen door een continue wisselwerking tussen theorie en empirie. Het gaat hierbij om theoretische en empirische vooruitgang binnen een bepaald onderzoeksgebied, door het stellen van steeds betere vragen en het geven van betere antwoorden. Een goed voorbeeld hiervan is de beschrijving door Bruinsma en Weerman van de ontwikkelingen binnen de jeugdcriminologie. Dit artikel geeft aan hoe bepaalde vragen in de loop der tijd anders kunnen worden gesteld, door een opeenvolging van theoretische vraagstellingen, maar ook door (tegenstrijdige) empirische resultaten. Hierbij speelt ook de ontwikkeling van nieuwe onderzoeksmethoden of het gebruik van nieuwe statistische technieken een rol, waardoor bepaalde vragen beter onderzoekbaar worden of eenduidiger kunnen worden beantwoord. Door de voortdurende wisselwerking tussen theorie en empirisch onderzoek worden na verloop van tijd andere vragen gesteld en andere antwoorden gegeven.

Persoonlijke omstandigheden en toeval

Bij het beschrijven van theoretische ontwikkelingen moet men oppassen om geen overgerationaliseerd beeld te schetsen van de werkelijkheid. Want ook toeval en persoonlijke factoren kunnen een grote rol spelen. Zo schetst Laub (1983) in *Criminology in the Making* op basis van interviews met negen grote criminologische denkers hoe persoonlijke achtergronden, levenservaringen en intellectuele netwerken invloed hebben gehad op hun denken. Recentelijk deden Cullen en Messner (2007) hetzelfde op basis van een interview uit 1987 met Robert K. Merton, die overigens in werkelijkheid Meyer Schkolnick blijkt te heten. Interessant is te zien dat Merton de sociologen van de Chicago-school in hoog aanzien had, maar theoretisch een volstrekt andere weg insloeg met zijn anomietheorie (de grondslag voor de 'strain'-benadering in de criminologie). De persoonlijke levensgeschiedenissen zijn in dit opzicht interessant. Beroemde vertegenwoordigers van de Chicago-school, zoals Park, Sutherland, Shaw en McKay, brachten hun jeugd door op het Amerikaanse platteland. Toen zij met het expanderende Chicago van de vroege twintigste eeuw werden geconfronteerd, werden zij overweldigd door de vele verschillende etnische (im)migrantengroepen die leefden in slechte buurten, in grote armoede, en die bloot stonden aan gangs, criminaliteit en andere ellende. Het leven in de binnensteden werd door hen dan ook afgeschilderd in termen van 'transitiezones', 'sociale desorganisatie' en 'cultuurconflicten'.

Merton daarentegen groeide op in een achterbuurt van een grote stad (Philadelphia) en koos een geheel andere theoretische richting. Consistent beschrijft hij de achterbuurt waarin hij opgroeide als een 'benign slum' en legt hij niet de nadruk op botsende culturen en sociale desorganisatie, maar op een gezamenlijke American Dream, die echter niet voor iedereen in gelijke mate met legitieme middelen toegankelijk is (Merton, 1938). Zelf is deze Oost-Europese joodse immigrantenzoon een toonbeeld van sociale stijging. Deze sociale stijging is in zijn leven en werk een belangrijker thema dan de problemen en 'sociale desorganisatie' van de buurt waarin hij opgroeide.

Niet alleen persoonlijke omstandigheden en levensgeschiedenissen kunnen een rol spelen bij theoretische ontwikkelingen, ook toeval kan bij empirisch onderzoek een doorslaggevende factor zijn. Zo hadden Sampson en Laub (1993) het geluk om de beschikking te hebben over de longitudinale dataset van Glueck en Glueck (1950). Maar zij kregen tevens het gouden idee om deze problematische 'Boston boys' later in hun leven weer op te zoeken en hun levensgeschiedenissen op te tekenen (Laub & Sampson, 2003). Het bleek niet al deze jongens even slecht te zijn vergaan als men vooraf zou hebben vermoed. Ook bleken – ondanks vergelijkbare, problematische startomstandigheden – hun levens zich toch heel verschillend te hebben ontwikkeld. Deze empirische vondsten hebben geleid tot nieuwe theorieën over criminele carrières, met een prominente rol voor 'life events' en 'agency'. Maar ook deze nieuwe theoretische inzichten zijn dus voor een deel te danken aan wetenschappelijke 'life events' en het bewust aangrijpen van mogelijkheden die zich voordoen ('agency').

Of theoretische vernieuwing daadwerkelijk heeft plaatsgevonden, is vaak pas achteraf, na vele jaren, vast te stellen. Maar de paden, waarlangs theoretische vernieuwing kan worden gerealiseerd, zijn wel inzichtelijk te maken, evenals het proces waar alles om draait: het stellen van nieuwe vragen en het geven van nieuwe antwoorden. Met dit themanummer hopen wij in de Nederlandstalige criminologie dit proces te stimuleren. Wordt vervolgd.

Literatuur

- Agnew, R. (1998). The causes of animal abuse: a social-psychological analysis. *Theoretical Criminology*, 2(2), 177-209.
- Akers, R. (1973). *Deviant Behavior: A Social Learning Approach*. Belmont: Wadsworth Publishing.
- Blokland, A.A.J., Bijleveld, C.C.J.H., Donker, A.G. & Thienpont, K. (eds.) (2005). Biosociale perspectieven in de criminologie. Themanummer *Tijdschrift voor Criminologie*, 47(2).
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Boutellier, H. (2002). *De veiligheidsutopie: Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Braithwaite, J. (1989). *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Britt, C.L. & Gottfredson, M.R. (eds.) (2003). *Control Theories of Crime and Delinquency (Advances in Criminological theory vol. 12)*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Christiaens, J. (1999). *De geboorte van de jeugddelinquent: België 1830-1930*. Brussel: VUBpress.
- Cohen, L.E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: a routine activity approach. *American Sociological Review*, 44, 588-608.
- Colvin, M., Cullen, F.T. & Vander Ven, T. (2002). Coercion, social support, and crime: an emerging theoretical consensus. *Criminology*, 40(1), 19-42.
- Cornish, D.B. & Clarke, R.V. (1986). *The Reasoning Offender. Rational Choice Perspectives on Offending*. New York: Springer Verlag.
- Cullen, F.T. & Messner, S. (2007). The making of criminology revisited: an oral history of Merton's anomie paradigm. *Theoretical Criminology*, 11(1), 5-37.
- Cullen, F.T. & Wright, J.P. (eds.) (2006). *Taking Stock: The Status of Criminological Theory (Advances in Criminological theory vol. 15)*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- De Kimpe, S. (2006). *Discoursen van korpschefs: Een onderzoek naar het profiel en het discours van de korpschef van de lokale politie*. Brugge: Vanden Broele.
- Deklerck, J. & Depuydt, A. (2005). 'Re-ligare' als antwoord op 'de-linquentie': Aanzet tot een ethische, contextuele en ecologische criminologie. Ongepubliceerd proefschrift, Katholieke Universiteit Leuven.
- Dijkstra, J.K. & Miedema, S. (2006). Geweld in het publieke domein: ongewoon of onvermijdelijk? *Tijdschrift voor Criminologie* 48(1): 3-18.
- Donker, A., Kleemans, E., Van der Laan, P. & Nieuwbeerta, P. (red.) (2004). Ontwikkelings- en levensloopcriminologie. Themanummer *Tijdschrift voor Criminologie*, 46(4).
- Dumortier, E. (2006). *De jeugdrechter in twijfel: Een onderzoek naar het ontstaan en de praktijk van de kinderrechtter*. Doctoraal proefschrift, Vrije Universiteit Brussel.
- Elffers, H. (2005). *De rationele regelovertreder*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Ellis, L. (2005). A theory explaining biological correlates of criminality. *European Journal of Criminology*, 2(3), 287-315.

Edward Kleemans, Frank Weerman en Els Enhus

- Enhus, E. (1998). *Tussen hamer en aambeeld: Het Belgisch centraal politiebeleid: een analyse van het vertoog in de periode 1980-1997*. Ongepubliceerd proefschrift, Vrije Universiteit Brussel.
- Farrington, D.P. (ed.) (2005). *Integrated Developmental & Life-course Theories of Offending (Advances in Criminological Theory, vol. 14)*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Franke, H. (1980). Theorievorming in de criminologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 22(1), 3-18.
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Gottfredson, M.R. & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Glueck, S. & Glueck, E. (1950). *Unravelling Juvenile Delinquency*. Cambridge, MA: Stanford University Press.
- Haan, W.J.M. de (red.) (1998). Theoretische integratie. Themanummer *Tijdschrift voor criminologie*, 40(2).
- Haan, W. de, Kleemans, E. & Weerman, F. (red.) (2002). Criminele groepen en samenwerkingsverbanden. Themanummer *Tijdschrift voor Criminologie*, 44(2).
- Halsey, M. & Young, A. (2006). 'Our desires are ungovernable': writing graffiti in urban space'. *Theoretical Criminology* 10(3), 275-306.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hoeven, E. van der (1987). Maatschappelijke bindingen van jongeren en veelvoorkomende criminaliteit'. *Tijdschrift voor Criminologie*, 29(6), 215-243.
- Jongman, R.W. & Timmerman, H. (1985). Criminaliteit als verzet: motivatie en remmingen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 27(6), 303-319.
- Killias, M. (2006). The opening and closing of breaches: a theory on crime waves, law creation and crime prevention. *European Journal of Criminology*, 3(1), 11-31.
- Kleemans, E. (2001). Rationele keuzebenaderingen. In: E. Lissenberg, S. van Ruller & R. van Swaaningen (red.), *Tegen de Regels IV*. Nijmegen: Ars Aequi Libri, 153-170.
- Kuhn, T.S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Laan, A. van der (2004). *Weerspannigheid en delinquentie: Een toetsing van Shermans 'defiance'-theorie als een algemene verklaring voor de averechtse werking van sanctioneren*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Lakatos, I. (1974). Falsification and the methodology of scientific research programmes. In: I. Lakatos & A. Musgrave (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press: 91-196.
- Lanier, M.M. & Henry, S. (2004). *Essential Criminology: Second edition*. Boulder: Westview Press.
- Laub, J. (1983). *Criminology in the Making: An Oral History*. Boston, MA: Northeastern University Press.
- Laub, J.H. & Sampson, R.J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lilly, J.R., Cullen, F.T. & Ball, R.A. (2002). *Criminological Theory: Context and Consequences*. Thousand Oaks: Sage.
- Lissenberg, E., Ruller, S. van & Swaaningen, R. van (red.) (2001). *Tegen de regels IV: Een inleiding in de criminologie*. Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Lombroso, C. (1876). *L'Uomo Delinquente*. Milan: Hoepli.
- Marcus, B. (2004). Self-control in the general theory of crime: theoretical implications of a measurement problem. *Theoretical Criminology*, 8(1), 33-55.
- Merton, R.K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review* 3(5), 672-682.

- Moffitt, T.E. (1993). Adolescence-limited and life-course persistent anti-social behavior: a developmental taxonomy. *Psychological Review* 100, 674-701.
- Moffitt, T.E. (2006). A review of research on the taxonomy of life-course persistent and adolescence-limited offending. In: F.T. Cullen, J.P. Wright & M. Coleman (eds.), *Taking Stock: The Status of Criminological Theory. Advances in Criminological Theory* 15. New Brunswick: Transaction Publishers, 502-521.
- Nijboer, J. (1997). *Delinquentie en dwang: Ontwikkeling van delinquent gedrag bij leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Popper, K.R. (1959). *The Logic of Scientific Discovery*. New York: Basic Books (eerste druk: 1935).
- Popper, K.R. (1972). *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Rutenfrans, C.J.C. (1983). Hirschi, Opp en vrouwencriminaliteit. *Tijdschrift voor Criminologie*, 25(2), 82-89.
- Sampson, R.J. and Laub, J.H. (1993). *Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schinkel, W. (2005). *Aspects of Violence*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Shaw, C.R. & McKay, H.D. (1942). *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sutherland, E.H. (1947). *Principles of Criminology*. Philadelphia: Lippincott.
- Swaaningen, R. van (1997). *Critical Criminology: Visions from Europe*. London: Sage.
- Tittle, C.R. (1985). The assumption that general theories are not possible. In: R.F. Meier (ed.), *Theoretical methods in criminology*, Beverly Hills: Sage, 93-122.
- Tittle, C.R. (1995). *Control Balance: Toward a General Theory of Deviance*. Boulder: Westview Press.
- Tittle, C.R. (2004). Refining control balance theory. *Theoretical Criminology*, 8(4), 395-428.
- Vold, G.B. & Bernard, T.J. (1986). *Theoretical criminology*, New York: Oxford University Press.
- Völker, B. & Driessen, F. (2003). Delinquent gedrag, netwerken en sociaal kapitaal: een netwerktheoretisch perspectief op criminaliteit van jongeren. *Tijdschrift voor Criminologie*, 45(3), 271-285.
- Wacquant, L. (2000). The new 'peculiar institution': on the prison as surrogate ghetto. *Theoretical Criminology*, 4(3), 377-389.
- Waring, E. & Weisburd, D. (eds.) (2002). *Crime and Social Organization (Advances in Criminological Theory, vol. 10)*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Weerman, F.M. (2001). *Samenplegen: Over criminele samenwerking en groepsvorming*. Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Wikström, P.-O.H. & Treiber, K. (2007). The role of self-control in crime causation: beyond Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime. *European Journal of Criminology*, 4(2), 237-264.
- Wilson, J.Q. & Hernstein, R.J. (1985). *Crime and Human Nature*. New York: Simon.